

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Mülteciler ile İlgili Politikaları

Mehmet Korkud Aydın¹

İsmail Efe²

DOI: 10.5281/zenodo.14627696

Öz

II. Dünya Savaşı, tarihin o güne kadar gördüğü en kanlı ve şiddetli savaştı. Milyonlarca insan savaşın şiddetinden uzaklaşabilmek için evlerini terk etmek zorunda kalmış ve farklı ölkelere sığınmıştı. Türkiye de II. Dünya Savaşı boyunca, savaşın yıkıcı etkilerini sınırlarının dışında tutmak için akılcı bir denge politikası izlemişti. Bu sayede savaşın son günlerine kadar savaş dışı kalmayı başaran Türkiye, mülteciler için güvenli bir liman halini de almıştı. Nitekim savaş boyunca hem sivil hem de asker olmak üzere binlerce insan Türkiye'ye iltica etmişti.

Türkiye savaş döneminde zaruri bir olağanüstü hal uygulaması içindeydi. Türk ekonomisi bu şartlar karşısında oldukça yıpranmıştı. Bu sebeple Türkiye, iltica hareketlerine temkinli yaklaşmış ve bunları mümkün olan en kısa sürede ölkelerine veya başka ölkelere göndermişti. Buna rağmen Türkiye'nin kendisine sığınan mültecilerin tüm ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştığı ve konu ile ilgili gerekli tedbirleri aldığı da bilinmektedir.

Askeri mültecilerin durumu, dönemin Türk hükümetlerinin üzerinde hassasiyetle durduğu bir başka konu olmuştur. Bu konuda yönetmelikler hazırlanmış ve askeri mülteciler gözetli kampları olarak da nitelendirilen kamplarda sıkı kurallar ile muhafaza edilmişlerdi.

Türkiye'ye sığınan mülteciler arasında Türk soylular, diğer milletlere mensup olan mültecilere göre daha kolay kabul görmüşlerdi. Bu kişilere öлке içinde serbest dolaşım hakkı verilmişti. Dileyen Türk soylu mülteciler, TC vatandaşlığına da kabul edilmişlerdi.

II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra, mülteci kampları kapatılmaya başlanmıştı. Türkiye'de kalan askeri mülteciler Kastamonu'daki mülteci misafirhanesine nakledilmişlerdi. Öte yandan ölkesine dönme imkânı bulamayan siviller de Türkiye'den ayrılamamışlar ve vatandaşlık için Hükümete başvuruda bulunmuşlardı.

¹ Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, AİİT Bölümü. korkudaydin@hotmail.com ORCID: 0000-0003-1645-7825

² Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, AİİT Bölümü. efe5772@gmail.com. ORCID: 0000-0002-8958-6604

Çalışmamızın amacı, II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin mülteci meselesine yaklaşımının genel bir değerlendirmesini yapmaktır. Konu ile ilgili olarak telif-tetkik eserlerden ve resmi belgelerden istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mülteci, İltica, II. Dünya Savaşı, Türkiye, Gözaltı Kampları

Türkiye's Policies on Refugees During World War II

Abstract

World War II was the bloodiest and most violent war that history had ever seen. Millions of people were forced to leave their homes and seek refuge in other countries to escape the violence of the war. Throughout World War II, Türkiye pursued a rational balancing policy to keep the devastating effects of the war outside its borders. Thanks to this, Türkiye managed to stay out of the war until its final days and became a safe haven for refugees. Indeed, thousands of people, both civilians and soldiers, sought refuge in Türkiye during the war.

Türkiye was under a necessary state of emergency during the war. The Turkish economy was damaged under these conditions. For this reason, Türkiye approached asylum movements cautiously and sent these people back to their countries or to other countries as quickly as possible. Nevertheless, it is also known that Türkiye tried to meet all the needs of the refugees who took shelter within its borders and took the necessary measures regarding this issue.

The situation of military refugees was another issue that the Turkish governments of the period handled with great care. Regulations were prepared on this matter, and military refugees were kept under strict rules in camps, which were also referred to as detention camps.

Among the refugees who took refuge in Turkey, those of Turkish origin were accepted more easily than refugees of other nations. These people were given the right to free movement within the country. Refugees of Turkish origin who wished were also accepted as citizens of the Republic of Turkey.

After the end of World War II, refugee camps began to be closed. Military refugees remaining in Türkiye were transferred to the Refugee Guesthouse in Kastamonu. On the other hand, civilians who were unable to return to their countries could not leave Türkiye and applied for citizenship.

The aim of this study is to provide a general assessment of Türkiye's approach to the refugee issue during World War II. Source materials and official documents related to the subject have been utilized.

Keywords: Refugee, Asylum, World War II, Türkiye, Detention Camps

Extended Abstract

World War II, which began with Germany's attack on Poland, was the bloodiest and most destructive war the world had ever experienced. Due to the violence of the war, which spread globally in a short time, many people were forced to leave their homes and seek refuge in countries they considered safe. This situation created a major refugee crisis worldwide.

The Turkish statesmen of the period had direct experience of World War I. Moreover, they had also led and managed the War of Independence, which the Turkish nation fought to protect its sovereignty after the war. For this reason, the Turkish leadership of the time pursued a rational policy of balance to ensure that Turkey stayed out of the war. Turkey's neutrality policy, maintained until the final days of the war, made it a safe haven for citizens of neighboring countries involved in the conflict.

The racist policies pursued by Germany forced Jews living both within its borders and in the regions it occupied to migrate to other areas. Turkey became a transit route, particularly for Jews attempting to reach Palestine. However, due to Turkey's concerns about deteriorating relations with Germany and Britain's quota restrictions on Jewish migration to Palestine, Turkey could only permit those with proper authorization to pass through. Some Jews managed to cross directly into Palestine through Turkey, while others remained as refugees in Turkey until they found an opportunity to migrate.

Turkey was undoubtedly the country most affected by the wave of migration triggered by Germany's advances in Eastern Europe and the Balkans. Following the occupation of Greece, many people sought refuge in Turkey, including those from mainland Greece and the islands in the Aegean Sea under Greek control. Although Turkey enforced strict border controls and occasionally deported captured refugees, it was soon compelled to host thousands of Greek refugees.

Turkey faced significant economic challenges during this period. Moreover, due to wartime conditions, a general mobilization was in effect throughout the country. Considering the nation's strained circumstances, the government sought to control the refugee population to prevent espionage, maintain public order, and curb the spread of epidemics. The policy adopted regarding the Greek refugees who arrived in Çeşme in 1942 and whose situation caused public discomfort exemplifies the government's approach to refugee issues. While the Turkish government took measures to safeguard national security, it also mobilized resources to meet the needs of these individuals. Turkey successfully fulfilled its humanitarian responsibilities until the refugees were able to return to their countries.

When determining its refugee policies, the Turkish government naturally treated Turkish refugees differently. Turks were admitted to the country more easily and, unlike other refugees, were granted the right to free movement. Furthermore, those who desired it were even offered Turkish citizenship.

During this period, the Republic of Turkey was also a safe haven for military refugees. The government closely monitored the situation of foreign soldiers who sought refuge in the country, drafting decrees to regulate their treatment. The initial measures included covering the expenses of refugee soldiers and placing them in military refugee camps.

The administration of military refugee camps, also referred to as detention camps, was governed by very strict regulations. Everything, from the amount of money soldiers were allowed to carry to the jobs they could undertake, and from the cleanliness and food provisions to the sanitary conditions of the camps, was meticulously outlined in these regulations.

After the war ended, military refugee camps were gradually closed, and the remaining soldiers were transferred to the Kastamonu Refugee Guesthouse. In addition to military refugees, there were 1,221 civilian refugees in Turkey as of 1946. According to a United Nations report, these refugees were individuals who were deemed unlikely to return to their home countries.

Turkey assumed a significant humanitarian responsibility during the war, successfully protecting refugees from various nations who sought its shelter despite the economic and political difficulties it faced domestically. As a country that has historically served as a sanctuary for oppressed nations, Turkey continued to protect innocent people who faced persecution even after World War II.

Giriş

I. Dünya Savaşı sona erdikten sonra ortaya çıkan şartlar, dünyayı daha önce görülmemiş büyüklükte yeni bir harbe sürüklemişti. Zira I. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle İngiltere'nin mağlup devletlerden intikam almak masadıyla takip etmiş olduğu politikalar, yeni gruplaşmalara sebep olmuştu. Bu bloklaşmalar ise askeri ittifaklara dönüşmeden önce Statükocu ve Revizyonist devletler olarak anılmıştı. Statükocu devletler I. Dünya Savaşı ile ortaya çıkan şartların korunmasını istiyorlardı. Revizyonist devletler ise bu şartların kesin olarak değişmesini istemekteydiler.

Statükocu devletler öncelikli olarak İngiltere ve Fransa idi. Bu iki devlet, I. Dünya Savaşı'ndan sonra siyasi dengeleri birlikte belirlemişlerdi. Haliyle düzenin muhafaza edilmesini istemekteydiler. Halkı, Versailles Antlaşması'nı milli onurlarına sürülmüş bir leke olarak gören Almanya ise revizyonist devletler arasında başı çekmekteydi. Bir diğer önemli revizyonist devlet de İtalya idi. İtalya, I. Dünya Savaşı'nın galipleri arasında yer alsa da, savaşın sonuçlarından memnun değildi. Zira İtalya, I. Dünya Savaşı ile yeni sömürgeler elde etmeyi başaramamış, üstelik bu süreçte müttefiklerinin takip ettiği siyaset nedeniyle zarara uğramıştı

I. Dünya Savaşı'ndan sonra yükselişe geçen totaliter anlayış da bloklaşmaların şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştı. Adolf Hitler'in Almanya'da, Mussolini'nin ise İtalya'da iş başına gelmiş olmaları bu konudaki önemli örneklerdir. İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da da benzer şekilde totaliter rejimler kurulmuştu. Bu dönemde Sovyet Rusya'nın sahip olduğu komünist rejimde söz konusu baskıcı rejimler için bir başka önemli örnek olmuştur (Aydın 2017; 225 vd).

İki savaş arası dönemde, iki revizyonist devlet; Almanya ve İtalya zamanla müttefik haline gelerek Mihver Devletleri'ni oluşturmuşlardı. Statükocu iki devlet olan İngiltere ve Fransa arasında süregelen ittifak ise Müttefik Devletler olarak anılan bloku ortaya çıkarmıştı. Bu bloklaşma hareketlerine daha sonra Japonya, Rusya ve ABD gibi devletler de katılmışlardı(Aydın, 2002; 401 vd.).

Almanya'nın Milletler Cemiyeti'nin kararlarını tanımaması, I. Dünya Savaşı'nın ardından kurulmak istenen dengelerin bozulduğunu gösteren bir gelişme idi. Nitekim Almanya bundan sora hızlı bir şekilde silahlanarak Alman nüfusunun bulunduğu toprakları ilhak etmeye başlamıştı (Armaoğlu, 1992; 251 vd). Diğer taraftan İtalya da benzer bir siyaset takip etmiş ve "Büyük Roma İdeali" etrafında topraklarını genişletmek arzusu ile bölgesinde caydırıcı bir güç haline gelmişti (Armaoğlu, 1992; 277; Aydın, 2019; 625 vd.).

Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırması ile II. Dünya Savaşı başlamış oldu. Fransa ile İngiltere, Polonya'nın işgaline tepki olarak 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilan etmişlerdi. Savaş kısa süre içinde Avrupa'dan Uzak Doğu'ya kadar geniş bir alana yayılmıştı. Savaşın başlarında Almanya'nın Avrupa'da önemli bir üstünlük elde ettiği bilinmektedir. Nitekim Almanya 10 Mayıs 1940'da Fransa'yı mağlup etmiş ve Alman orduları Paris'e girmişlerdi (Aydın, 2002; 386).

Almanya, Fransa'yı saf dışı bıraktıktan sonra 1939'da Saldırmazlık Paktı imzalamış olduğu Sovyet Rusya ile de savaşa girişmişti. Alman hükümeti Sovyetlere yönelik saldırısını başlatmadan önce güvenliğini sağlamak amacıyla Balkanlar üzerine bir askeri harekât gerçekleştirmişti. Bu harekât neticesinde Romanya ve Bulgaristan, Mihver Devletlerine katılmışlardı. Almanya bu gelişmelerin ardından Yugoslavya ve Yunanistan'ı da işgal etmişti. Böylece güney sınırlarını güvence altına almış olan Almanya, 22 Haziran 1941'de Sovyet Rusya'ya karşı askeri harekâtını başlatmıştı(Çınar, 2014; 154 vd.).

Almanya'nın gerçekleştirdiği işgaller, savaşın Türkiye'nin sınırlarına kadar gelmesine sebep olmuştu. Bu durum, özellikle Almanların savaş boyunca takip ettiği ırkçı ve saldırgan politikalar karşısında canını korumak için ülkelerinden göç etmek zorunda kalan insanların da Türk sınırlarına akın etmesine sebep olmuştu.

Türkiye ve II. Dünya Savaşı

Türkiye, I. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan şartlar karşısında, mevcut düzenin devam etmesini istemiş ve statükocu devletler safında yer almıştı. Türkiye'nin bu yaklaşımının sebebi, I. Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi tecrübeleri ile doğrudan ilgilidir. Zira Türk milleti I. Dünya Savaşı'nın ardından hürriyetini kaybetme tehlikesi ile karşılaşmış ve bu sebeple bir İstiklal Harbi vermek zorunda kalmıştı. Gerek Mustafa Kemal Atatürk gerekse onun vefatının ardından Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, Türkiye'nin benzer bir savaşa girmesini istememişlerdi. Bu sebeple Türkiye, iki savaş arası dönemde kendi bölgesinde huzuru ve barışı koruyacak politikalar takip etmişti. Bununla birlikte Türkiye'nin, II. Dünya Savaşı'ndan hemen önce, İngiltere ve Fransa ile bir takım ittifak anlaşmaları imzaladığı da bilinmektedir. Bu anlaşmalar çerçevesinde, Türkiye'nin savaşa Müttefik Devletler saflarında katılması beklenmişse de dönemin Türk hükümeti akılcı bir denge politikası izleyerek Türkiye'nin bu savaşın dışında kalmasını sağlamıştı (Aydın 2017; 227 vd; Özçelik, 2012; 254).

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın dışında kalmış olsa da sınırlarının savaş ile çevrenmesi sebebiyle harp yılları boyunca teyakkuz halinde bulunmuştu. Haliyle de bu süreçte askeri, siyasi, ekonomik ve hatta toplumsal anlamda oldukça yıpranmıştı. Buna rağmen dönemin Türk devlet adamlarının insani anlamda sorumluluk almaktan çekinmedikleri görülmektedir. Zira Türkiye II. Dünya Savaşı esnasında çok sayıda mülteciye ev sahipliği yapmıştı.

Savaş döneminde Türkiye'ye sığınan mülteciler çoğunlukla; Yunanistan, Sovyet Rusya, Almanya, Fransa, Suriye ve İran uyruklu idiler. Türkiye bu süreçte mültecilerin sevk ve idaresi ile iâşe ve barınma ihtiyaçlarını karşılamış, mültecilerin güvenliği için tüm imkânlarını seferber etmişti (Tekir, 2019; 228).

Mültecilik ve Türkiye'nin Mülteci Politikası

Uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde mültecilik kavramının şekillenmesi konusunda ilk çalışmalar, Milletler Cemiyeti bünyesinde 1920'li yıllarda ortaya çıkmıştı. Bu tartışmalar I. Dünya Savaşı'nın sonuçlarıyla da yakından ilgilidir. Savaştan sonra özellikle Avrupa'da çok yoğun bir göç hareketi yaşanmıştı. Ayrıca yine bu dönemde Avrupa'da totaliter rejimlerin yükselişe geçmesi insanların zorunlu olarak yer değiştirmelerine sebep olmuştu. Bu çerçevede mültecilik, uluslararası siyaset alanında üzerinde tartışılan bir konu haline gelmişti. Bu tartışmaların bir sonucu olarak, mültecilerin hukuki durumlarını belirlemek için iki ya da daha fazla devlet arasında yapılan sözleşmeler ortaya çıkmıştı. Ancak bu sözleşmeler tam olarak ihtiyaca cevap vermemişti. Zira ortaya çıkan sözleşmelere çok az sayıda devlet taraf olmuş ve bunlar da sözleşmelere çekinceler koymuşlardı. 1938 yılında Milletler Cemiyeti üyeleri, Almanya'dan göç etmek zorunda kalan insanlara yardım etmek için "Hükümetler arası Mülteciler Komitesi"ni kurmuşlardı. Bu komitenin yaptığı mülteci tanımları da mülteciler için hazırlanmış sözleşmelerle benzer bir akıbete uğramış ve Cemiyet üyesi devletler konu üzerinde bir uzlaşmaya varamamışlardı (Ergüven ve Özturanlı, 2013; 1015)

II. Dünya Savaşı sırasında mültecilerin dünya genelinde karşılaştıkları muamele, savaştan sonra bu konunun çözülmesi için uluslararası alanda gerçekçi adımlar atılmasını zorunlu kılmıştı. Bu bağlamda II. Dünya Savaşı'nın ardından, Birleşmiş Milletler marifetiyle bir çalışma başlatılmış ve 1951 yılında Cenevre'de Mülteci Sözleşmesi imzalanmıştı. Bu sözleşme ile mültecilerin statüleri, sığınma hakkı almış kimselerin hakları ve sığınma hakkı veren ülkelerin sorumlulukları uluslararası bir mutabakatla resmi bir hüviyet kazanmıştır. Bununla birlikte bu tanımlama da zaman içinde yeterli görülmemiş ve 1967 yılında yine Birleşmiş Milletler marifeti ile güncellenmişti (Karabulut, 2022; 917; Ergüven & Özturanlı, 2013; 1016 vd.)

Türkiye ise, mültecilik kavramını 14 Haziran 1934 tarihli İskân Kanunu ile tanımlamıştı. İskân Kanunu'nun 3. Maddesi'nde "Türkiye'de yerleşmek amacıyla olmayıp bir zorunluluk sonucu geçici olarak oturmak üzere sığınanlara mülteci denir" ifadesi yer almaktaydı. İlgili kanuna göre mülteci kabul edilen kimselerin Türkiye'ye yerleşmek istemeleri halinde ise haklarında muhacirlik işlemi yapılmasına ve vatandaşlık yolu ile elde edilen haklardan yararlanmalarına hükmedilmişti (Resmi Gazete, 21 Haziran 1934, Sayı: 2733).

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Mülteci Politikaları

II. Dünya Savaşı başladıktan sonra Türkiye'nin mülteciler ile ilgili yaklaşımı da söz konusu kanun maddesine uygun şekilde belirlenmişti. Türkiye, savaşın cereyan ettiği coğrafya bakımından stratejik bir konumda bulunuyordu. Almanların yarattığı hareketlilik neticesinde başlayan göç hareketi karşısında Türkiye, hem takip ettiği tarafsızlık politikasıyla hem de sınırları itibarıyla Avrupa'dan kaçmak isteyen insanlar için tek geçiş bölgesi haline gelmişti. (Bahar, 2013, s.26)

Savaşın kaçınılmaz bir sonucu olan iltica hareketleri, Türkiye için önemli bir sorun olmuştur. Türk Hükümeti bir taraftan Türk sınırlarına doğru başlayan iltica hareketini engellemeye çalışmış bir taraftan da içeri girmeyi başarmış olan mültecilerin ihtiyaçlarının karşılanması için seferber olmuştur. Türkiye'nin iltica hareketlerini engellemeye çalışırken endişe duyduğu konular, ülkenin sosyal ve ekonomik yapısında ortaya çıkabilecek tahribat, salgın hastalık riskleri ve casusluk faaliyetleri idi. Bunun için sınır bölgelerinde tedbirler artırılmış ve iltica hareketleri engellenmeye çalışılmıştı. Ancak yine de çok sayıda mültecinin bu tedbirleri aşarak Türkiye Cumhuriyeti'ne sığındığı bilinmektedir. Bu durum karşısında ise Hükümet, mültecilere karşı sert tedbirler almak yerine, ilk önce bu kimselerin temel ihtiyaçlarını karşılamış ve ardından mümkün oldukça başka yerlere geçmelerine yardım etmişti. Bu noktada, Filistin, Suriye ve Kıbrıs, mültecilerin kendi istekleri ile veya Türk Hükümetinin girişimleri ile gönderildikleri yerler olmuştur (Sarısır, 2010; 517; Timur, 2019; 229).

Türkiye Cumhuriyeti savaş yıllarında bir taraftan kendi topraklarına sığınmış olan mültecilerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken diğer taraftan da Kızılây marifetiyle, işgale uğramış ülkelerin vatandaşlarına yardım etmişti. Bu hususta Türkiye'nin Yunanistan'a uzatmış olduğu yardım eli önemli bir örnektir. Kızılhaç ile işbirliği yapan Türk Kızılây'ı, burada ortaya çıkan açlık ve salgın hastalıklar nedeniyle Yunanistan'a yardımda bulunmuştu. Öte yandan Türkiye'ye sığınmış olan Polonyalıların kendi ülkelerine yardım götürebilmeleri için Türk hükümetinin gereken kolaylıkları sağladığı da bilinmektedir (Tekir ve Şahin, 2023; 121.)

1940 Nisan'ında Yunanistan'dan kaçarak Türkiye'ye sığınmış olan mültecilere Kızılây tarafından 500 çift ayakkabı, 1000 takım çamaşır ve çorap ile 700 adet battaniye dağıtmıştı. Savaş esiri statüsündeki ülkelerin vatandaşı olup esir statüsünde bulunan kimselere de posta yolu ile 13.692 adet giyecek ve gıda malzemeleri gönderilmişti. Bunlar, Fransa, İngiltere, Bulgaristan, Belçika, Norveç ve Polonya vatandaşlarıydı. Ayrıca Fransa'ya sığınmış olan kadınlar ve çocuklar için de 7 ton fındık ve 15 ton üzüm, 9632 TL karşılığında satın alınarak Kızılhaç'a teslim edilmişti (Keser, 2009;194).

Türkiye, sağlık alanında da savaş esiri durumundaki ülkelere çeşitli yardımlarda bulunmuştu. Yunan Kızılhaçı'na yardım olarak 1000 adet kangren serumu, 10.000 adet tetanos aşısı, 10 ton gazlı bez, 1 ton pamuk, 3000 adet battaniye, 3000 metre gazlı bez ve 2 adet ambulans gönderilmişti. Yunanistan dışında İngiltere, Bulgaristan ve Romanya'ya da çeşitli yardımlarda bulunulmuştu (Tekir, 2019; 234).

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye en çok iltica talebi Yunanlıların elinde bulunan Ege adalarının sakinlerinden gelmişti. Bu durum karşısında Batı Anadolu'daki sahil kesiminde yoğun bir mülteci nüfusu oluşmuştu. Ayrıca farklı ülkelerin vatandaşları da Ege denizi üzerinden Türkiye'ye iltica etmişleri. Nitekim Yunanlılardan başka Alman, İtalyan ve Amerikalı mülteciler de Batı Anadolu'ya gelmişlerdi. Türk hükümeti, farklı milletlerden oluşan mülteci topluluklarının bir karışıklığa sebep olmalarını istemediği için bu kimseleri; Ilica, Nazilli, Manisa, Tefenni, Denizli, Afyon ve Isparta'da bulunan mülteci kamplarına yerleştirmişti (Tekir, 2019; 230).

Konu ile ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivlerinde yer alan ve Ege adalarından kaçarak İzmir- Ilica'ya sığınmış Yunanlılar ile ilgili hazırlanmış olan raporlar, Türkiye'nin mülteci meselesine yaklaşımı ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. Söz konusu

raporlardan biri CHP İstanbul milletvekili ve İzmir bölgesi Parti Müfettişi Galip Bahtiyar Göker'e ait olup 28 Nisan 1942 tarihlidir.

Göker raporunda İzmir'in Çeşme ilçesinin ve Çeşme'ye bağlı olan Ilıca kasabasının Yunanlı mültecilerin akınına uğradığını ve mültecilerin sayısının kısa süre içinde 4800 civarına ulaştığını bildirmişti. Göker raporunda Çeşme ilçesindeki mülki amirliğin bu kimseleri vilayet merkezini haberdar etmeden kabul etmelerini eleştirmiş ve ortaya çıkan manzarayı şu cümlelerle izah etmişti: *“Bugün Çeşme ve Ilıcalarda görülmedik bir manzara vardır. Çeşme'nin otelleri, hanları, hususi evlerden bir kısmı da tutulmuş hatta boş dükkânlar, depolar da dolmuştur. Bunlar da kifayet etmemesi üzerine bu mülteciler sokaklara yayılmışlardır. Nezafetten [temizlikten] ari ve pek sefil bir halde olan bu mültecilerden kehle [bit] ve sair haşerat ortalığa yayılmıştır.”*

Çeşme'deki genel durum anlatılırken mültecilerin tedbirsiz bir şekilde ilçe geneline yayılmış olması karşısında, salgın hatalıklardan korkulduğu da anlaşılmaktadır. Göker raporunda, mültecilerin Çeşme ve civarına gelmeleri ile ortaya çıkan açlık ve karaborsa durumu ile civardaki halkın mültecilere yönelik yaklaşımlarına da değinerek; *“İlk zamanlarda bu sertle gelenler açlıktan da müztarip olduklarından her ne bahasına olursa olsun yiyecek tedariki için para vermişler ve esvablarını ve sair şeylerini satmışlardır. Ahaliden birçoğu bu suretle erzakı ellerinden çıkarmışlardır. Şimdi onlar da sıkıntıdadır. Bir bütün ekmeğe bir ceket gibi alışverişler olmuş, ahaliden bazı evlerinde mültecilerden aldıkları mallarla sergiler yaparak alışveriş etmişlerdir”* demiş ve yaşanan olumsuzluklar ile arz-talep dengesinin nasıl alt üst olduğunu örneklemeye çalışmıştı.

Söz konusu rapordan anlaşıldığı üzere, Çeşme'de yaşanan bu durum İzmir Valiliği'ne bildirildikten sonra, İzmir Valisi, Emniyet Müdürü ile ilçeye gelerek bir tahkikat başlatmıştı. Tahkikat sonucunda Çeşme Polis komiseri ile hükümet doktoru görevlerinden alınmışlardı. Raporda karşımıza çıkan en dikkat çekici husus ise devlet adamlarının söz konusu mülteci akımını yabancı bir teşkilatın planlı bir eylemi olarak görmüş olmaları idi. Nitekim Göker raporunda bu konuya dikkat çekmiş ve şunlar söylenmiştir: *“... Mesele cidden dikkati çekmeye şayandır. Bu mültecilerin birden bire akınları bir teşkilatın planı ve eseri olduğunda şüphe yoktur. İştirildiğine göre bu teşkilat evvela İzmir'de başlamıştır. Buradan Yunan Konsolosu memurları ve ajanlar yüksek fiyatlarla motorlar kiralayarak Sakız'a ve civar adalara sevk edilerek oradan topladıkları Yunanlıları Çeşme'nin Sakız adasına pek yakın olan Çiftlik Köyü ve Iğdır sahillerine çıkarmışlar ve birkaç danesini de Çeşme limanına sevk etmişlerdir. Çiftlik köyü ve Iğdır'a gelen mülteciler kimse tarafından iz'aç olunmaksızın karadan iki üç saat yürüyerek kafile ile Çeşme'ye gelmişlerdir. Bunları ve asıl Çeşme kasabasına gelen motorları ise mahalli hükümeti kabul etmiştir.”*

Galip Bahtiyar Göker aynı raporda mültecileri getiren teknelerin Türklere ait olduğunu fakat bunların İngiliz ve Yunan ajanları tarafından tutulduklarını da vurgulamıştır. Ayrıca Göker, ahalinin de ekonomik beklentiler ölçüsünde mültecilerin Çeşme geneline yayılmasına göz yumduğunu söyleyerek bölge halkını eleştirmiş ve ortaya çıkan bu manzaraya karşı tedbir alınması için Çeşme ile Ilıca'da bir mülteci kampı kurulması yönünde bir tavsiyede bulunmuştur.

Söz konusu raporda yer alan bilgiler incelendiğinde, Türkiye'nin güvenlik, sağlık ve ekonomi açısından iltica hareketlerine karşı temkinli yaklaştığı anlaşılabacaktır. Nitekim aynı

raporda, Almanların Adalar üzerindeki durumu göz önünde bulundurularak, Türk sahillerinin güvenlik altına alınmasının bir zaruret olduğu vurgulanmıştı. Ayrıca Yunanlıların daha önce 5'er veya 10'ar kişilik gruplar halinde Türk sahillerine gelmeye çalıştıkları ancak bunlara genel olarak izin verilmediği de ifade edilmişti.³ (490-1-0-0-611-120 –8, Belge: 27-30)

Galip Bahtiyar Göker'in raporu üzerine Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Ahmet Hulusi Alataş, CHP Genel Sekreterliği'ne hitaben bir cevap yazısı yazmıştı. Bakan Alataş; *“15/4/1942 tarihinden itibaren Yunan adalarından Çeşme sahillerine birkaç gün içinde 3000 şahıs iltica etmiş ve bu miktar bugün 4827 nüfusa balığ olmuştur. Alman işgali altında bulunan Sakız ve Sisam adalarındaki yolsuzluk ve açlık ve buna inzimam eden işgal kuvvetlerinin teşvik ve tahriki bu muhacerete saik olmuştur”* diyerek Göker'in raporunda yer alan bilgilerin Bakanlık tarafından da bilindiğini belirtmiş ve *“Doğrudan doğruya askeri mıntıkaya çıkan ve oradan Çeşme'ye gelen bu mültecilerin bir an evvel geldikleri yerlere veya transit olarak dış memleketlere gönderilmeleri”* için Başbakanlığa ve Dışişleri Bakanlığına durumun arz edildiğini açıklamıştı. Sağlık bakanı aynı zamanda yasak askeri mıntıkaya dâhil bulunan sahillerin muhafazasına ve Yunan adalarından gelecek mültecilerin kabul edilmemesine yönelik askeri ve idari tedbirlerin alınması için de Milli Savunma Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığının bilgilendirildiğini ifade etmişti (490-1-0-0-611 - 120 – 8, Belge:13).

Hükümet yetkilileri tarafından konu ile ilgili tedbirler alınacağı bildirilmiş olsa da Çeşme'ye yönelik mülteci akınının takip eden aylarda da devam ettiği anlaşılmaktadır. CHP İzmir İdare Heyeti Reis vekili Ekrem Oran tarafından Parti Genel Sekreterliği'ne gönderilen bir yazıda bu durum ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Ekrem Oran 16 Haziran 1942 tarihli yazısında bölgedeki mülteci sayısının sürekli arttığını ve 6700 kişi civarında olduğunu bildirmişti. Bu manzaranın yörenin sağlık durumu tehlikeye düşürdüğünü söyleyen Oran, Çeşme'yi kötü bir kokunun kapladığını ve hava sıcaklıklarının da etkisi ile salgın bir hastalığın yaşanmasından endişe edildiğini anlatmıştı.

Oran, 4000 nüfuslu bir ilçe belediyesinin söz konusu şartlar karşısında yetersiz kalacağını vurguladıktan sonra Parti Genel Sekreterliğinden gerekli tedbirlerin alınması için yardım istemişti. Oran, Çeşme İlçe teşkilatınca çok sayıda artış gösteren mülteci sevkياتına engel olunması; olunamıyorsa da bölgede çadırli kamp kurulması suretiyle mültecilerin kontrol altına alınmasının talep edildiğini de vurgulamıştı.

Oran, İzmir Valiliğiyle yaptığı görüşme sonrasında Kızılay'da fazla çadır bulunmadığından çadırli kamp kurulmasının mümkün olmadığını öğrendiğini ifade etmişti. Ayrıca mülteci sevkياتına başlanarak 1000 mültecinin sevk edildiğini, diğerlerinin de sevk edilmesiyle yayılan pis kokuların giderilmesi için mahallinde temizlik yaptırılacağına dair bilgilere ulaştığını ve söz konusu bilgilerin Çeşme teşkilatına da iletildiğini belirtmişti. Ancak Oran, düzensiz ilticalar nedeniyle yaşanacak olumsuzluklar konusunda önemli uyarılarda bulunmuş ve 1942 yaz aylarında mülteci akınının her gün devam edeceğini, Çeşme'ye mevcut nüfusundan fazla mülteci gelmesinden dolayı ortaya çıkacak olağanüstü durumla başa çıkılamayacağını vurgulamıştı. Bu hususta esaslı tedbir alınmadığı takdirde olası tehlikenin ilçe

³ İltica hareketine karşı duyulan şüpheye rağmen yine de Türkiye'ye sığınmayı başaran mülteciler, kendilerine yeni bir yer bulunana kadar ülke içinde muhafaza edilmiştir.

sınırlarını aşacağını hatta İzmir'i de kapsayacak şekilde etkili olacağını ifade etmişti (490-1-0-0-611 - 120 – 8, Belge 12).

CHP Genel Sekreterliği, İzmir CHP İdare Heyeti Başkan Vekili Ekrem Oran'ın 16 Haziran 1942 tarihli yazısını Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bildirmiş ve Bakan Dr. Ahmet Hulisi Alataş da Parti Genel Sekreterliği'ne bölgedeki mülteciler ve onların ihracıyla ilgili olarak açıklayıcı bir cevap vermişti. Söz konusu yazıda, Ege üzerindeki adalardan Çeşme'ye gelmiş olan Yunanlı mültecilerin tren yolu ile Suriye'ye ve deniz yolu ile de Kıbrıs'a sevklerinin başladığını ve 1942 Ağustos ayı itibari ile mülteci sayısının 4728'e indiğini bildirmişti. Bununla birlikte, İngiliz Büyükelçiliğinin Dışişleri Bakanlığı'na başvurarak Suriye'de yaşanan askeri gelişmeler nedeniyle bu bölgeye yapılan sevkiyatın durdurulmasını talep ettiğini bildirmiş ve bu sebeple mültecilerin Suriye'ye gönderilmesinden vazgeçildiğini ancak deniz yolu ile Kıbrıs'a sevkiyatın sürdüğünü ifade etmişti.

Dr. Alataş, Çeşme'deki Yunanlı mültecilerin sevk işlemleri gerçekleştirilene kadar hükümete ait binalarla civardaki özel mülklere ve kendileri için kurulmuş olan 120 çadırılık kamp yerine yerleştirildikleri bilgisini de vermişti. Salgın hastalıklar konusunda ise bölgeye sağlık personeli gönderildiğini ve bir revir açıldığını belirtmiş, bölgede herhangi bir salgın hastalığın ortaya çıkmadığını da ifade etmişti (490-1-0-0-611 - 120 – 8, Belge 8).

Yunanlı mültecilerin durumu, İçişleri Bakanlığı tarafından da mütalaa edilmiş ve CHP Genel Sekreterliği'ne konu ile ilgili olarak İzmir Valisi'nin incelemelerini içeren bir yazı gönderilmişti. Yazıda 600 kişilik bir mülteci grubunun Kemal isimli bir vapurla Sisam Adası'na götürüldükleri ancak bazı formalite işlemlerinin eksik kalması sebebiyle bu kimselerin geri getirildikleri anlatılmıştı. Mülteci akınını önlemek için ilgili bakanlıkların temsilcileri ile bir komisyon kurulduğu da iletilmişti. Komisyon çalışmaları doğrultusunda İçişleri Bakanlığı, Çeşme'de toplanan mültecilerin sınır dışına çıkarılmaları, mülteci akınını engelleyecek şekilde Sahil Güvenlik teşkilatının denizden ve karadan takviye edilmesi, mülteci akınına sebep olan gizli ve açık tüm yabancı faaliyetlerinin durdurulması konularında sorumluluk almış durumda idi. (490-1-0-0-611 - 120 – 8, Belge 4-5)

8 Mart 1943 tarihinde ise Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Ahmet Hulisi Alataş imzası ile Başbakanlık, Milli Savunma, İçişleri ve Dışişleri Bakanlıkları ile Genelkurmay Başkanlığı'na söz konusu iltica hareketinin sonuçlarını içeren yeni bir yazı gönderilmişti. Yazıda, Ege adalarından Türkiye'ye iltica etmiş olan Yunanlı mültecilerin tamamının 1 Mart 1943 tarihine kadar farklı ülkelere gönderildikleri bildirilmişti. Raporda iltica hareketinin 1941 yılının Mayıs ayında başladığı ifade edilmiş ve başka ülkelere gönderilen Yunanlı mültecilerin bilançosu ayrıntılı bir şekilde verilmişti. Buna göre; 1941 yılının Mayıs ayından 1 Mart 1943'e kadar Türkiye'ye Ege adaları üzerinden 22.909 Yunanlı mülteci gelmişti. Bunlardan 10.128'i geldikleri yerlere gönderilmişlerdi. 1925 mülteci ise ilk olarak Manisa, Afyon, Denizli ve Aydın'a, daha sonra da farklı ülkelere gönderilmişlerdi. 10.472 mültecinin bir kısmı İzmir ve Çeşme üzerinden Kıbrıs'a, bir kısmı ise İslahiye yolu ile Suriye'ye nakledilmişlerdi. Yunanlı mültecilerin 362'si asker olmaları sebebiyle askeri kamplara yerleştirilmiş, 14'ü Türkiye'de buldukları sırada ölmüş ve 8'i de firar etmişti.

Yunanlı mültecilerin önemli bir sorun haline geldiği Ilica'daki kamplar, revirler ve diğer teşkilatlar da aynı tarih itibari ile kapatılmıştı. Bununla birlikte, münferit olarak iltica edecekler için de belirli bir sayıda personel görevlendirilmiş ve gerekli teçhizat tahsis edilmişti. Nitekim

raporda benzeri bir iltica hareketi ile tekrar karşılaşılması ihtimalinin göz ardı edilmemesi gerektiği vurgulanmış ve bu hususta şu ifadeler kullanılmıştı: *“Almış olduğumuz malumata göre Yunan adalarındaki sefalet ve hakın maruz kaldığı muhtelif cebhelerdeki tazyik dolayısıyla İlbahar da yine bu mülteci akınının başlaması çok muhtemel görünmekle beraber son aylardaki ilticaların azalmasının kış mevsiminden ileri geldiği kuvvetle tahmin edilmektedir. Binlerce mültecinin abul ve iâşe ve ibateleri ve sıhhi vaziyetlerinin korunması ve bunların dış memleetlere svkleri hususunda maruz kalınan müşkilat malumu devletleridir.”* Raporda bu duruma karşı gerekli tedbirlerin biran önce alınması gerektiği vurgulanmış, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın da alınacak tedbirlerden haberdar edilmesi istenmişti (CBA, 30.10.0.0-124.882.4; Sarısır, 2010; 517).

Trakya bölgesi de Batı Anadolu gibi mülteci akımına uğramış durumda idi. 1941 yılından itibaren Batı Trakya Türkleri başta olmak üzere Balkan coğrafyasında yaşayan binlerce sivil Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştı.

8 Nisan 1941'de Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik tarafından hazırlanmış olan bir rapora göre, İpsala sınırına gelen asker ve sivil mültecileri, Kaza Kaymakamı ile bölgedeki Kolordu komutanlığı tarafından görevlendirilmiş bir albay karşılamış olup bu kimselere gereken kolaylıklar da sağlanmıştı. Raporda mültecilerin Uzunköprü'ye geçmeleri yerine Malkara üzerinden Tekirdağ'a ulaşmalarının daha iyi olacağı ve böylece demiryolu hattının da meşgul edilmeyeceği ifade edilmişti. Ayrıca raporda, mülteciler ve iltica hareketi için alınan tedbirler de şu cümleler ile izah edilmişti: *“Edirne'ye dün akşam ve bugün hudut çevresinden subaylar erler ve arabaları ile birlikte mühimce köy halkı gelmektedir. Bunlar için de sıhhat iâşe ve ziraat bankasından para değiştirme gibi tedbirler alınmıştır. Bunlardan 150 kadarı arabaları ile geldiği ve buradan trene binmek birkaç bakımdan mahzurlu olduğu için kafileleri karadan kamyon, araba kolları ile Uzunköprü'ye göndermek ve oradan da trene bindirmek uygun olacaktır. Hayvanların tecrit ve muayenesine ayrıca dikkat olunuyor.”* (BCA, 30.10.0.0-117.812.5, Belge 2.)

10 Nisan 1941'de yaşanan başka bir iltica hareketi sonucunda Pythion demiryolu vasıtası ile 1200 kişi Türkiye'ye sığınmıştı (Tekir 2019; 230). Trakya sınırından gelen mülteciler, Tekirdağ ve Edirne valilikleri tarafından takip edilmiş ve tüm ihtiyaçları karşılanmıştı. Mültecilerin bundan sonraki nakil işlemlerinin kara ve demiryolu ile sağlıklı bir şekilde yapılmasına da özen gösterilmişti.

Kazım Dirik, konu ile ilgili hazırladığı 10 Nisan 1941 tarihli raporda iltica hareketini ayrıntılı bir şekilde anlatırken, Yunanistan'dan kaçan Türk mültecilerin durumuna da değinmişti. Yunanistan'dan Edirne'ye gelen ve *büyük koyun sürüleri getiren arabalı Türk köylüsü ile konuşan Dirik; raporunda mülteci Türklerin, Yunan-Bulgar sınırında ve Ortaköy karşısında mukim Türk köylüleri olduğunu vurguladıktan sonra Türklerin yaşadıkları trajediye de yer vermişti. Bölgedeki Yunan Jandarma subayının Türklere, Almanların Gümülcine'ye girmek üzere olduğunu ve başlarının çaresine bakmalarını söylediğini ve onların da Türkiye'ye iltica etmek mecburiyetinde kaldıklarını belirtmiştir. Yine iltica etmelerinde Balkan Şavaşları ve Birinci Dünya Savaşında Edirne'den kovulmuş olan Bulgarların da Türklere musallat olmalarının etkili olduğu vurgulanan yazıda Bulgarların, “Buralara Bulgar ve Almanlar gelecektir. O vakit sizin hesabınızı göreceğiz” diye tehdit etmeleri ve Türklerin evlerinin kapı, pencere ve eşyalarını kırmaları” da işin tuzu biberi olduğu ifade edilmişti. Ayrıca raporda,*

iltica hareketinin gerçekleştiği sıralarda henüz yerlerinden ayrılamamış 150 bin kişinin bulunduğu da bildirilmekte idi (CBA, 30.10.0.0- 73.481.12, Belge 2).

Türkiye'nin bu dönemde, Türklere iltica hakkı tanıma konusunda -doğal olarak- daha ılımlı yaklaştığı da anlaşılmaktadır. Nitekim Yunanistan'dan gelen Türklere yönelik yaklaşımlar bunu ispatlar niteliktedir.

Batı Trakya ile Ege ve Akdeniz'deki adalardan Türkiye'ye sığınmış olan ve savaş şartları sebebiyle ülkelerine iade edilemeyen Türk aileler, İçişleri Bakanlığı'na mülteci statüsüne alınmaları için başvuruda bulunmuşlardı. Bu kimselerin geldikleri yerlere dönme imkânları bulunmadığı gibi mülteci statüsüne alınmaları için de bir takım yasal engeller bulunuyordu (Tekir, 2019; 232). Bu durum Bakanlar Kurulu gündemine alınmış ve 13 Ağustos 1941 tarihli toplantı ile çözüme kavuşturulmuştu. Buna göre; Yunan ve Bulgar Garbi Trakya'sı ile Akdeniz ve Ege denizindeki adalar ahalisinden olup da Türkiye'ye gelmiş olan ve muhtelif sebeplerle memleketlerine iade edilemeyen Türklerin mülteci ve serbest göçmen statüsüne alınmalarına karar verilmişti (CBA, 30.18.1.2-96.72.3, Belge 1).

Savaş yıllarında Türkiye'nin kabul ettiği bir diğer topluluk ise Yahudiler olmuştu. Nazi idaresi hem kendi sınırları içinde hem de işgal ettikleri bölgelerde yaşayan Yahudilere yönelik bir şiddet politikası takip etmekteydi. Türkiye'nin yurt dışındaki büyükelçiliklerine yapılan müracaatlar doğrultusunda Yahudilerin Türkiye'ye ilticasına izin verildiği bilinmektedir.

Yahudiler, Türkiye'yi Filistin bölgesine geçiş için bir merkez olarak görmüşlerdi. Bununla birlikte Türkiye, Almanya'nın ve Filistin'e girişlerde Yahudilere kota uygulayan İngilizlerin tepkisini çekmemek için sadece bölgeye girişlerine izin verilen Yahudilerin Türkiye'den geçişlerine izin vermişti. Buna rağmen kaçak yollarla Filistin'e geçmek isteyen Yahudilerin Türkiye'ye yine kaçak yollarla giriş yaptıkları da bilinmektedir.

1939-1942 yılları arasında 7136 Yahudi göçmen Türkiye'ye gelmiş ve bunlardan 159 kişi Türkiye'de kalmıştı. Yahudilerden 6092 kişi Filistin'e ulaşmış, 885'i ise yolda ölmüştü. Türkiye'de kalan Yahudiler ise vize sorunları halledildikten sonra Filistin'e gönderilmişlerdi. II. Dünya Savaşı boyunca Türk boğazlarından geçerek Filistin'e giden mültecilerin 25.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye'ye gelen Yahudiler, Alman, Romen, İngiliz, Çek, Macar, Bulgar ve Yunan uyruklu idiler (Çanak, 2015; 133 vd.).

Türkiye, 1940 ile 1949 yılları arasında ise toplam 91.400 mülteciye barınma imkânı tanımıştı. Mültecilerin 39.557'si Türk soylu idi. 51.933 mülteci ise farklı milletlere mensuptu. Mültecilerin % 73'ü (67.022 kişi) Türkiye'de çok uzun bir süre kalmamıştı. Ancak Türkiye II. Dünya Savaşı bittikten sonra da bu savaşın bir sonucu olarak mülteci kabul etmeye devam etmişti (Yıldırım, 2021; 218).

Türkiye savaş döneminde sivil mülteciler kadar askeri mültecilerin de sığındığı bir ülke olmuştu. Bu sebeple askeri mülteciler ile ilgili yapılan düzenlemelerden ve bu kimseler için kurulmuş kamplardan da bahsetmek gereklidir.

Askeri Mülteciler ile İlgili Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Mülteci Kampları

Askeri Mültecilerin Belirlenmesi ve Yasal Düzenlemeler

Türkiye, savaş döneminde sivil ve askeri mültecilere farklı prosedürler uygulamıştı. Askeri mülteçilik kavramı, savaş dönemi şartları da göz önünde bulundurulduğunda oldukça hassas bir mesele idi. Bu sebeple kimlerin askeri mülteci olarak kabul edilecekleri ve bu kişilere nasıl muamele edileceği de önemli bir konu idi. Nitekim dönemin Türk hükümeti de, askeri mültecilerin belirlenmesi, bu kişilerin gözetli kampları olarak da anılan askeri kamplara sevk edilmeleri ve kampların genel düzeni hakkında çeşitli düzenlemeler yapmıştı.

Türkiye'ye iltica eden yabancı ülkelere mensup askerler hakkında 11 Ağustos 1941 tarihinde bir kanun çıkarılmıştı. “*Muharip Yabancı Ordu Mensuplarından Türkiye'ye İltica Edenler Hakkında Kanun*” isimli ve 4104 sayılı kanun ile Türkiye'ye iltica etmiş yabancı devletlere mensup askerlerin iade işlemleri yapılana kadar nakil, iâşe, alı koyma, barınma ve tedavi masraflarının Hükümet tarafından karşılanmasına karar verilmişti. Ayrıca bu kimselerin sevk ve idareleri de Kızılay'a devredilmişti.

Hükümet, askeri gözetli kamplarına alınan subay, asker ve erlerin alı koyma ve serbest bırakılmaları ile kendilerine sağlanacak yardımlar konusunda, bu kişilerin bağlı buldukları hükümetlerle sözleşmeler yapmaya yetkili kılınmıştı. Eğer bir sözleşme yapılmamışsa bu konuda yapılacak harcamalar ve nakdi yardımların da Hükümet tarafından belirlenmesine karar verilmişti.

Askeri mülteciler için kurulacak kampların idaresi ve bu kamplarda disiplinin sağlanması, “Türk Ordusu Dâhili Hizmet Kanunu” esaslarına göre Milli Savunma Bakanlığı'nın sorumluluğuna bırakılmıştı. Askeri mültecilerin cezai durumları ise Türk Askeri Ceza ve Askeri Mahkeme Usulleri Kanunu'na tabi idi (Resmi Gazete, 15 Ağustos 1941; Sayı: 4887).

4104 Sayılı Kanun'un kabulünden sonra da askeri mülteciler hakkında çalışmalar devam etmişti. Nitekim Askeri Gözetli Kampları olarak ifade edilen bu kamplara yerleştirilecek olan mültecilerin sevk ve idaresi ile bu kampların genel işleyişi ile ilgili bir takım düzenlemeler yapılmıştı.

Öncelikli olarak kamplarda, Kamp Komutanının başkanlığında askeri mültecilerin arasından seçilecek bir subay, kamp inzibat subayı, doktor ve hesap memurundan oluşan bir heyetin kurulması kararlaştırılmıştı. Bu heyetin ileride ele alınacak konuları belirleyerek bunları yerine getirmesine karar verilmişti. Heyetin ilgilendiği veya denetlediği konular ise mültecilere yardım dağıtımı, günlük rutinlerin belirlenmesi (spor, eğlence, vizite saatleri vb.), yemeklerin planlanması, genel hijyen durumunun denetlenmesi ve kamp içindeki çalışma faaliyetlerinin organize edilmesi idi (CBA, 110.9.1.14- 1.0.42, Belge: 2 ve 3).

Kamplarda oda ve koğuşlar belirlenirken farklı ülke vatandaşlarının bir arada kalmamasına da dikkat edilmişti. Ayrıca askerlerin koğuşları rütbelerine uygun olarak belirlenmiş, askerlerin disiplin ve protokol açısından Türk ordusundaki eşdeğerleri gibi muamele görmeleri sağlanmıştı. Bu kimselerin kamplarda ibadet ve dini rütiellerini serbestçe yapmalarına da izin verilmişti (CBA, 110.9.1.14- 1.0.42, Belge:4- 8).

Mültecilerin maaşlarına dair parasal denetimler ise oldukça detaylı bir şekilde düzenlenmişti. Kampta mültecilerin üzerinde belirli bir miktardan fazla para bulundurmasına izin verilmemiş ve fazla paralar emanete alınmıştı. Mülteci askerlerin para kazanmak için devletin belirlediği kurallar çerçevesinde çalışmalarına da izin verilmişti. Ayrıca kamplarda kantinler açılmış; mültecilerin buralarda çalışmalarına izin verilmişti (BCA, 110.9.1.14- 1.0.42, Belge:3-8).

Mülteciler ülkeye girişlerinde detaylı bir sağlık kontrolünden geçirilmişler, hasta veya yaralı olan askeri mülteciler, uygun askeri veya sivil hastanelerde tedavi altına alınmışlardı. Ayrıca kamplarda da revirler oluşturulmuştu. Kamplardaki sağlık şartlarının korunması için de tuvalet, duş, su tesisatı gibi yerlerin düzenli olarak kontrolü; kamp doktorlarının sorumluluğuna verilmişti.

Kamplarda disiplinin sağlanması için gereken tüm tedbirler alınmıştı. Mülteci askerler için bir haysiyet divanı oluşturulmuş ve kamp içindeki genel vaziyet bu divan tarafından denetlenmişti. Kamplara ziyaretçi kabulü ile askeri mültecilerin kamp dışına çıkışları ve halkla temasları disiplinli bir şekilde kontrol altında tutulmuştu. Özellikle, mültecilerin yabancı elçilik ve konsolosluklarla görüşmesi yasaklanmıştı (BCA, 110.9.1.14- 1.0.42, Belge:6).

Kamplarda mültecilerin kimlik ve sicil ve bilgileri de kayıt altına alınmış olup bunlar Türkçe ve Fransızca olarak düzenlenmişti. Kamplarda bulunan mültecilerin ülkelerine iadeleri veya serbest bırakılmaları konusunda uluslararası hukuk ilkelerine uyulmuştu. Özellikle mültecilerin kimlik bilgileri ve kayıtları Fransızca olarak da saklanmış ve gerektiğinde ilgili ülkelere gönderilmişti. Gümrük işlemlerinde, mültecilere ait eşyalar kayıt altına alınmış ve özel prosedürler uygulanarak muhafaza edilmişti (BCA, 110.9.1.14- 1.0.42, Belge:7-13).

13 Nisan 1942 tarihinde yapılan bir düzenleme ile yabancı askerlerin nasıl ve hangi şartlarda mülteci olarak kabul edilecekleri ve bu kişilere nasıl muamele edileceği de belirlenmişti. Söz konusu dönemde mültecilerin sivil mi yoksa asker mi oldukları sıkı bir şekilde denetlenmişti. Toplu iltica durumlarında askerlerin ve sivillerin birlikte Türkiye sınırlarına girmeleri, mültecilerin aralarında şüpheli kimselerin bulunması ihtimali ve kimi askerlerin sivil kıyafetler ile gelmiş olmaları karşısında çeşitli önlemler alınmıştı. Buna göre - bir tereddüt oluşması halinde- iltica eden askerlerin muharip yabancı ordu mensubu olduklarını belge ile ispat etmeleri gerekmekte idi. Durumlarını ispat edemeyenler hakkında ise kendileri hakkında yapılacak tahkikat sonucunda karar verilmesine hükmedilmişti. Ayrıca mültecilerin her muntaka için daha önce belirlenmiş olan kontrol yerlerine sevk edilmeleri ve ilgili yerlerde mahalli güvenlik teşkilatlarından da istifade edilerek ilk soruşturmalarının yapılmasına karar verilmişti.

İlgili düzenlemede yer alan hususlara göre; askeri mülteci olmadığı anlaşılanlar, durumlarını gösteren bir belge ile mülki amirliklere teslim edileceklerdi. Asker olduğu tespit edilen mülteciler ise kamplara sevk edileceklerdi. Toplu iltica durumlarında mültecilerin en kısa yoldan ve hiç kimse ile temas ettirilmeden kamplara gönderilmelerine özen gösterilmişti. Kamplarda yapılan soruşturmada sivil olduğu anlaşılan mülteciler ise mülki amirlere teslim edileceklerdi. Gerekli durumlarda, soruşturma süreçlerinde İçişleri Bakanlığı ve Milli Emniyet Teşkilatı memurlarının da görev alabilmeleri kararlaştırılmıştı. Ayrıca, Türkiye'ye sığınan askeri mültecilerin sayılarının ve ülkeye giriş yerlerinin askeri birlikler tarafından, bu kimselerin toplandıkları muhitin en büyük mülki amirine bildirilmesi zorunlu tutulmuştu (CBA, 30.10.0.0- 55.367.2, Belge: 3).

Yabancı bir devletin elinden kaçmayı başararak Türkiye'ye iltica etmiş olan savaş esirlerinin durumu, Milli Emniyet Teşkilatı'nın yardımları ile belirlenecekti. Kaçak savaş esiri olduğu anlaşılanlar, 1907 tarihli Lahey Antlaşması'nın 13. Maddesi'ne göre yurt dışına çıkmak üzere serbest bırakılacaklardı. Mülki amirlikler bu durumda olan kimselerin pasaport işlemlerini gerçekleştirecek ve bu kimseleri vatandaşı oldukları ülkelerin büyükelçiliklerine ya da konsolosluklarına teslim edeceklerdi. Türkiye'de kalmak isteyenler ise “*Ecnebilerin Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri*” hakkındaki 3529 sayılı kanun hükmüne göre muameleye tabi tutulmak üzere mülki amirliklere teslim edileceklerdi (CBA, 30.10.0.0- 55.367.2, Belge: 4).

Makine arızası, hava muhalefeti ve kaza gibi sebeplerle Türk karasularına yahut sınırlarına gelmiş olan savaş araçları ve bunların mürettebatı, uluslararası kurallara uygun bir şekilde muamele görecektlerdi. Kendilerine izin verilen sürenin sonunda kara sularımızdan çıkmayan araç ve mürettebat ise alıkonulacaktı.

Başka bir devlet tarafından işgal edilmiş yahut henüz savaşa girmemiş olan devletlerin askerlerinin mülteci olarak kabul edilmesi konusunda Milli Savunma Bakanlığı, Dışişleri ve İçişleri Bakanlıkları ile Genelkurmay Başkanlığı'nın görüşlerini alacak ve mesele birlikte kararlaştırılacaktı (BCA, 30.10.0.0- 55.367.2, Belge:5).

Aynı yerde bulunmaları sakıncalı görülen veya birbirlerine düşman milletlere mensup mülteciler, farklı kamplara yerleştirilecekti. Duruma göre farklı bir kampa gönderilecek olanların nakil işlemleri, Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı'nın görüşleri alınarak, Milli Savunma Bakanlığı tarafından gerçekleştirilecekti.

Askeri mültecilerin durumları hakkında ilgili bakanlıklar ve kurumların görevleri de belirlenmişti. Buna göre “*Askeri makamlara teslim edilen mültecilere ait gerek kanun gerek talimatlarla tespit edilen hükümlerin tatbik ve tanzimine ve alakadar makamlarla münasebetlerin tesisine mütedair muamelelerle nakil, iaşe, ilbas, ibate, tedavi, inzibat ve mezuniyet gibi bilimum idari işleri müteallik hususlar, Milli Müdafaa Vekaletince tedvir olunur...*” denilerek Milli Savunma Bakanlığı'nın görev ve yetkilerine açıklık getirilmişti (BCA, 30.10.0.0- 55.367.2, Belge: 6).

Yine aynı şekilde; “*...Mülteci kampları için muhafız kuvvet teşkil edilinceye kadar kıt'alardan kuvvet tahsisi. Askeri sebeplerle veya umumi emniyet, müdafaa mülahazaları ile mültecilerden icab edenlerin memleketlerine iadeleri veya Yurt dışı edilmeleri ve iltica kabulleri hakkındaki prensip ve teşebbüslerinin ifası lüzumuna göre vaziyeti şüpheli görülen mültecilerin gizli hal ve hareketlerinin Milli Emniyet murâkebesine tabi tutulması. Mülteciler hakkında ecnebi askeri ateşelikler tarafından olacak diğer müracaatların ve şikayetlerin tetkiki ve tahkiki için keyfiyetin Milli Müdafaa Vekaletine bildirilmesi*” gibi işlerden de Genelkurmay Başkanlığı'nın sorumlu olduğu vurgulanmıştı (BCA, 30.10.0.0- 55.367.2, Belge: 7).

Askeri mültecilerin iadesine ait masrafların ise Milli Savunma Bakanlığı tarafından karşılanmasına karar verilmişti. Milli Savunma Bakanlığı icap ettiği takdirde İçişleri Bakanlığı'nı ve Genelkurmay Başkanlığı'nı bilgilendirecekti (BCA, 30.10.0.0- 55.367.2, Belge: 8).

Askeri mültecilerin sağlık durumlarından da Milli Savunma Bakanlığı sorumlu tutulmuştu. Mültecilerden ani şekilde cerrahi müdahale edilmesi gerekenler veya herhangi bir

hastanede doktor raporu ile tedavisine lüzum görülenler, Milli Savunma Bakanlığı'na bilgi verilmesi şartıyla hastanelere sevk edilebileceklerdi.

Mültecilerden askeri ve sivil hastanelerde veya Türkiye içinde faaliyet gösteren kendi millet hastanelerinde tedavi edilirken yahut kampta iken ölenler hakkında lüzum görüldüğünde otopsi yapılacaktır. Otopsi raporu ise üç nüsha halinde hazırlanacak olup bunlar; mültecinin mensup olduğu ülkenin hükümetine verilmek üzere Dışişleri Bakanlığı'na, mültecinin şahsi dosyasında saklanması için Milli Savunma Bakanlığı'na ve arşivlenmek üzere mültecinin tedavi gördüğü veya otopsisinin yapıldığı hastanelere teslim edilecekti (BCA, 30.10.0.0- 55.367.2, Belge: 9).

Talimatnamede, gözaltı kamplarının yerleri ve bu yerlerin işleyişi hakkında da tanımlamalar yapılmıştı. Buna göre gözaltı kamplarının kurulacağı yerler Mili Savunma Bakanlığı tarafından Genelkurmay Başkanlığı'nın da görüşleri alınarak belirlenecekti. Kampların idaresi, asayişi, temizliği ve mültecilerin sağlık işleri kamp komutanlığının görev ve sorumluluğunda olacaktı.

Askeri mülteciler, kendileri için kurulmuş olan Ankara, Adana, Isparta, Erdek, Yozgat, Sivas ve Niğde'deki kamplara gönderilmişlerdi. Bu kamplara yerleştirilenler ise Alman, Amerikalı, Fransız, İngiliz, Bulgar, İspanyol, Yunan, Rus ve Iraklı askeri mülteciler idi (Yaman, 2003; 153 vd.).

Gözaltı Kamp Yerleri ve Kamp Mevcutları

Askeri Mülteci Kampları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri bünyesinde erişime açılmış olan Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivinde bulunan 1 Nisan 1942 tarihli bir belgede, o tarihte Türkiye'de bulunan kamplar ve bu kampların mevcutları harita üzerinde gösterilmiştir. Buna göre Erdek kampında 251, Isparta kampında 101, Ankara kampında 49, Yozgat kampında 104, Sivas kampında 1, Niğde kampında Aksaray'dan gönderilmiş olanlar ile birlikte 32, Adana kampında 4 askeri mülteci bulunmakta idi (CBA, 110.9.1-14-1.0.30; Belge 2) Bu mevcut, milliyetlerine göre ise aşağıdaki tabloda verilmiştir (CBA, 110.9.1-14-1.0.30; Belge 3)⁴

Tablo 1. Gözaltı Kampları ve Kampların Mevcutları (Milliyet esaslı)

	Alman	İtalyan	Bulgar	Rus	İngiliz	Fransız	Yunan	İranlı	İspanyol	Toplam
Ankara	6	29		8		10				53
Yozgat	10		8	86	1				1	106
Isparta						103				103
Erdek						251				251
Niğde							4			4
Sivas								1		1

⁴ İlgili belgede kamp mevcutları konusunda verilen toplam rakamlar yine tablo içinde verilen rakamlarla uyumsuzdur. Söz konusu toplam rakamlar makalemize eklenirken tekrar hesaplanmıştır. Hatanın sebebi anlaşılamamıştır.

Adana					4					
Toplam	16	29	8	94	5	364	4	1	1	524

15 Temmuz 1942 tarihi itibari ile askeri mülteci kamplarında bulunan mültecilerin sayısı ve uyrukları ise aşağıdaki tablolarda verilmiştir (CBA, 1-0-32-110-9-1-14).

Tablo 2. Mültecilerin uyrukları

Kamp Yeri	Yunan	Alman	Fransız	İtalyan	Rus	Bulgar	İngiliz	Amerikan	İspanyol	İraklı
Niğde	107									
Ankara		2	9	28	8		1	28		
Yozgat		11	2	3	117	12	1		1	
Isparta			101							
Erdek			249							
Sivas										1
Adana							7			
Toplam	107	13	361	31	125	12	9	28	1	1

Tablo 3. Kampların mevcutları ve mülteci askerlerin rütbeleri

Kamp Yeri	Subay	Erbaş	Er	Ask. Memur	Toplam
Niğde	105		2		107
Ankara	28	24	24		76
Yozgat	13	3	120	11	147
Isparta	3	32	63	3	101
Erdek	11	166	72		249
Sivas	1				1
Adana			7		7
Toplam	161	225	288	14	688

Türkiye'ye yönelik ilticalar başladığında, askeri mülteci kamplarında ilk olarak Fransız uyrukluların çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. Aynı dönemde kamplarda kalabalık olarak

bulunan bir diğer topluluk ise Sovyet Rusya uyruklu mülteci askerlerdi. Özellikle Sovyet Rusya vatandaşı mülteciler içinde Türk uyrukluların çoğunlukta olduğu bilinmektedir. Bunların büyük kısmı, Almanlar tarafından esir edildikten sonra Sovyetler Birliği'ne karşı savaştırılmak üzere kurulan esir lejyonlarının askerleri olup süreç içinde Türkiye'ye sığınmışlardı. (Aydın, 2019; 650).

Hükümet 1940 yılından itibaren askeri mülteci gruplarının temel ihtiyaçlarını karşılamaya gayret etmişti. Nitekim 26 Mayıs 1941 tarihli bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Türkiye'ye sığınmış Yunan ordusuna mensup subay ve erlerin maaş, iaaşe ve idare masraflarının Maliye Bakanlığı tarafından karşılanmasına karar verilmişti (CBA, 30.18.1.2-95.45.2).

Türkiye, başlangıçta İran'dan gelecek mülteciler konusunda ise daha katı bir tavır takınmıştı. 9 Nisan 1941 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile hâlihazırda hudut köylerinde iskân edilmiş mültecilerin derhal memleket dâhiline sevk edilmeleri ve bundan sonra da ırk ve dil farkı gözetilmeden İran'dan hiçbir şekilde mülteci kabul edilmemesine karar verilmişti (CBA, 30.18.1.1- 97.125.9).

Hükümetin aldığı bu karar, İran'da yaşanan askeri ve siyasi gelişmeler ile değişikliğe uğramıştı. İran'ın işgale uğraması ile birlikte, Sovyet kuvvetleriyle savaşan İranlıların Türkiye sınırına gelmek zorunda kaldıkları bilinmektedir. Bu noktada İranlı askerler, sınırdaki Türk karakol komutanı ile iletişim kurarak, mecbur kalmaları durumunda Türk topraklarına girmek için izin istemişlerdi. Karakoldan ise, Türk sınırlarının İranlılara açık olduğu mesajı verilmişti. Nitekim İranlı askerler kısa bir süre sonra Van üzerinden Türkiye'ye iltica etmişlerdi. İranlı mülteci askerler daha sonra Diyarbakır'a gönderilmişlerdi (Şehitoğlu, 2021; 845 vd.).

Savaşın Sona Ermesi ve Mültecilerin Durumu

II. Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte Türkiye'de bulunan mültecilerin durumu da tekrar gözden geçirilmişti. Türkiye, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş ve böylece savaş sonrası toplanacak olan San Francisco Konferansı'na galip devletler safında katılmak istemişti. Bu noktada Türk Hükümeti özellikle Müttefik Devletlerin tebaasından olan mültecilerin durumunu daha hassas bir şekilde değerlendirmek zorunda kalmıştı. Zira bu kimselerin ilgili ülkelere teslim edilmeleri gerekmektedir. Özellikle Sovyet Rusya'ya teslim edilmesi gereken esirler neredeyse tamamen Türk soylulardan oluşmaktaydı. Aynı dönemde Sovyet Rusya, Türkiye'ye karşı düşmanca bir politika izlemeye de başlamıştı. Ayrıca Sovyet Rusya, Türkiye'ye elinde bulunan Sovyetler Birliği vatandaşı mültecilerin kendisine iadesi için de baskı yapmaktaydı. Bu şartlar karşısında Türk Hükümeti Sovyet Rusya ile olan münasebetlerinin daha da gerilmemesi için söz konusu mültecilerin iadesine karar vermişti. Türk Dışişleri Bakanlığı bu konuda bir tezkere hazırlamış ve “...memleketimize iltica etmiş olan müttefiklerimiz tebaasından asker olanların mütekabiliyet şartıyla iadelerinin uygun olacağı” yönünde görüş bildirmişti. Bakanlar Kurulu da bu görüşü onaylamış ve Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçiliği'ne de bu durum bildirilmişti. Tarafların karşılıklı kabulüyle ilk olarak 6 Ağustos 1945'te 237 mülteci 195'ini Kars Tıhım kapısı üzerinden Sovyet Rusya'ya iade etmişti. Ancak tarihe “Boraltan Köprüsü Hadisesi” olarak geçen faciada, Sovyet Rusya kendisine iade edilen mültecileri, sınır kapısından geçtikleri anda kurşuna dizerek infaz etmişti (Aliyev, 2024:142). Sovyet Rusya kendisine iletilen notalarda bildirilmiş olan mütekabiliyet ilkesine de uymamış ve kendisine iltica etmiş olan bir Türk subayı ve iki askerini “izleri bulunamadı” gerekçesi ile iade etmemişti. Sovyet Rusya'nın bu hukuksuz yaklaşımları

üzerine, Türkiye en azından Türk soylu mülteciler ile ilgili yaklaşımını değiştirmiş ve iade işlemlerini durdurmuştu. 1 Eylül 1947 tarihinde, bu kimselerin bulunduğu Yozgat kampı kapatılmış ve ülkede kalmak isteyen Türk soylu esirlerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına kabul edilmeleri kararlaştırılmıştı. (Aydın, 2019: 649 vd.; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Cilt: 9, Toplantı: 1, 101. Birleşim (18 Temmuz 1951), 203-207)

Yozgat mülteci kampı ile birlikte o dönemde açık bulunan kamplardan Çorum, Beyşehir, Kırşehir ve Isparta'daki kamplar da kapatılmıştı. Türk Hükümeti, mültecilerin ülkelerine dönebilmeleri için lazım gelen masrafları üstlenmişti. Söz konusu kampların tasfiyesi devam ederken, bu kamplardan ayrılmamış olan mültecilerin de Kastamonu'da Mülteci Misafirhanesi'ne⁵ sevk edildikleri bilinmektedir.

Misafirhanede kalan mültecilerin genel vaziyetlerinde ise önemli bir değişiklik söz konusu olmuştu. Nitekim savaş sonrasında bu kimselere maaş verilmesi husus gözden geçirilmiş; artık şartlar değiştiği için mülteci olanlara maaş verilmesi uygun görülmemişti. Bunun yerine bu kimselere sigara, tıraş masrafı gibi ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar bir cep harçlığı verilmesine karar verilmişti. Bu cep harçlığı subaylar için 50-60 lira, erler için ise 15-20 lira aralığında tutulmuştur.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir müddet daha bu savaştan etkilenen mültecilere ev sahipliği yapmıştı. Birleşmiş Milletler arşivlerinde yer alan Dr. Hans Wilbrandt imzalı bir rapora göre, 1 Haziran 1946 tarihinde Türkiye'de bulunan mültecilerin toplam sayısı 1221 idi. Bunların milliyetlerine göre sayıları ise aşağıdaki tabloda verilmişti.

Uyruk	Sayı
Polonyalı	105
Yugoslav	96
Arnavut	69
Macar	16
Çekoslovak	100
Avusturyalı	150
Alman	500
Yahudi (Türk vatandaşı)	145
Yahudi (Eskiden Türk vatandaşı olan)	40

⁵ Savaş sonrası dönemde mültecilerin hukuki durumu tartışılırken mülteci kamplarının isimlerinin Mülteciler Misafirhanesi olarak değiştirildiği görülmektedir. Nitekim Kastamonu'da açılan kamp da Kastamonu Mülteci Misafirhanesi olarak isimlendirilmişti.

Söz konusu raporda bu sayının tespit edilemeyenlerle birlikte 1300 ila 1500 aralığında olabileceği de ifade edilmişti. Türkiye’de bulunan mültecilerin durumlarının sayıca az olmakla birlikte diğer ülkelerdeki mültecilerden kötü olduğu bildirilmektedir. Bu durum ise Türkiye’nin mülteciler ile ilgili takip ettiği istihdam politikasının yetersizliğinden kaynaklanmıştır. Zira mültecilerin çalışmalarına izin verilen iş kollarının az olması bunda etkili olmuştur. Ayrıca yeniden yerleştirmenin azlığı, IIRC dışında mültecilere yardım edecek yabancı kuruluşların bulunmayışı ve mülteciler için tahsis edilen fonların yetersiz olması gibi hususları da ifade etmek gerekmektedir (İnigar Kemalöglü, 2022; 247; United Nation Archives 1949; 30).

Söz konusu raporda, Türkiye’de kalan mültecilerin çoğu ülkelere dönmeleri mümkün olmayan kişiler olarak tanımlanmıştı. Polonyalı mülteciler ülkelerinde iktidarını kaybetmiş eski hükümet taraftarlarıydı. Hatta bunların bir kısmı diplomat ve sürgün hükümeti üyeleriydiler. Dr Hans Wilbrandt raporunda bu kişiler hakkında şu bilgilere yer vermiştir: *“Türkiye’ye sığınan mültecilerin... ülkelerine geri dönmeleri veya başka bir yere yerleşmeleri son derece zor olmakta ve çoğu durumda geçerli bir pasaportları olmadığı için seyahat etmeleri mümkün olmamaktadır. ...1933-1939 döneminde Almanya’dan gelen mülteciler gibi birkaç istisna dışında Polonyalılar ve Yugoslavlar, konsolosluk ve elçilik personeli de dahil olmak üzere sürgündeki eski Polonya ve Yugoslav hükümetlerinin sempatanıdır. 1939’daki İtalyan işgalinden hemen sonra Türkiye’ye kaçan Arnavutlar gibi bu Polonyalıların ve Yugoslavların hemen hepsi geri gönderilemeyen mülteciler veya muhalif uyruklulardır.”* (United Nation Archives, 1949; s.31)

Türkiye’ye sığınan Avusturyalılar ve Almanlar ise genel olarak Nazi rejimi yüzünden mülteci durumuna düşmüş kişilerdi. Alman vatandaşı olan mültecilerin bir kısmı Almanya’da yürürlüğe giren ırk yasaları sebebiyle Türkiye’ye gelmişlerdi. Bunlar vatandaşlık haklarını kaybettikleri için “vatansız” olarak sınıflandırılmışlardı. Bir kısmı ise halen Alman vatandaşı olup devlet çalışanı olarak sınır dışı edilmekten veya hapsedilmekten muaf tutulmuş kişilerdi. Alman mültecilerden bazıları vatansız statüsünde oldukları için, bazıları ise pasaportsuz oldukları için hareket kabiliyetlerini kaybetmiş durumda idiler.

Aynı rapora göre Türkiye’de bulunan Yahudiler ise II. Dünya Savaşı esnasında Fransa’dan kaçmak zorunda kalmış kişilerdi. Savaş boyunca Fransa’dan 600 Yahudi iltica etmiş ve zamanla bunların büyük kısmı tekrar Fransa’ya dönebilmişti. 1946’da Türkiye’de kalanların sayısı ise 145’ti. Bu kişiler ekonomik imkânsızlıklar ve vize sorunları nedeniyle yerlerinden ayrılamamaktaydılar. Fransa’dan gelen Yahudilerin dışında aynı dönemde, Belçika, Çekoslovakya, Almanya ve Avusturya’dan iltica etmiş 40 kişi daha Türkiye’de bulunuyordu. Bunlar Bergen-Belsen Kampında tutuklu iken kendilerine Türk pasaportu verilerek kurtarılmış kişilerdi. Bu kişiler Türk vatandaşı olsalar da savaş sonunda kendi ülkelerine dönmek istemişler; fakat ekonomik sorunlar ve vatandaşlık durumları ile ilgili yaşanan karışıklıklar sebebiyle harekete geçememişlerdi (İnigar Kemalöglü, 2022; 247 vd; United Nation Archives, 1949; 32).

Sonuç

Almanya’nın Polonya’ya saldırması ile başlayan II. Dünya Savaşı, dünyanın o tarihe kadar tecrübe ettiği en kanlı ve en yıkıcı savaş olmuştur. Kısa süre içinde dünya geneline yayılan savaşın şiddeti yüzünden insanlar buldukları yerleri terk ederek güvenli gördükleri ülkelere

sığınmak zorunda kalmışlardı. Bu manzara ise dünya genelinde büyük bir mülteci sorununu ortaya çıkarmıştı.

Dönemin Türk devlet adamları, I. Dünya Savaşı'nı doğrudan tecrübe etmiş kimselerdi. Üstelik savaşın ardından Türk milletinin bağımsızlığını korumak için gerçekleştirdiği İstikal Harbi'ni de sevk ve idare etmişlerdi. Bu sebeple dönemin Türk devlet adamları Türkiye'nin savaş dışında kalabilmesi için akılcı bir denge politikası takip etmişlerdi. Türkiye'nin savaşın son günlerine kadar muhafaza ettiği savaş dışı kalma politikası, Türkiye'yi savaşan komşu ülkelerin vatandaşları için güvenli bir liman haline getirmişti.

Almanya'nın takip ettiği ırkçı politikalar, hem kendi sınırları içinde hem de işgal ettiği bölgelerde yaşayan Yahudilerin farklı bölgelere göç etmelerini zorunlu kılmıştı. Türkiye özellikle Filistin'e geçmek isteyen Yahudiler için bir transit geçiş bölgesi haline gelmişti. Türkiye hem Almanya ile arasının bozulmasından endişe ettiği için hem de İngiltere Filistin'e geçecek Yahudilere kota koyduğu için, bu kimselerden sadece izni olanlara geçiş izni verebilmişti. Yahudilerin bir kısmı doğrudan Türkiye üzerinden Filistin'e geçmiş bir kısmı ise bölgeye gitme imkânı bulana kadar Türkiye'de mülteci olarak kalmışlardı.

Almanların Doğu Avrupa ve Balkanlar üzerindeki ilerleyişi karşısında ortaya çıkan göç dalgasından en çok etkilenen ülke de şüphesiz Türkiye olmuştu. Özellikle Yunanistan'ın işgali ile birlikte Yunanistan'dan ve Ege denizindeki adalar üzerinden çok sayıda insan Türkiye'ye sığınmıştı. Türkiye, sınır geçişlerini mümkün olduğu kadar sıkı tutmuş ve zaman zaman yakaladığı sığınmacıları sınır dışı etmiş olsa da kısa süre içinde binlerce Yunanlı mülteciye ev sahipliği yapmak zorunda kalmıştı.

Türkiye bu dönemde ekonomik olarak sıkıntılı bir durumda idi. Üstelik savaş şartları sebebiyle ülkede genel bir seferberlik uygulanıyordu. Hükümet ülkenin içinde bulunduğu olumsuz şartları da gözeterek; casusluk faaliyetleri ile karşılaşmamak, genel asayiş durumunu muhafaza etmek ve salgın hastalıkların önüne geçebilmek için mülteci nüfusunu kontrol altında tutmaya çalışmaktaydı. 1942 yılında Çeşme'ye gelen ve durumları rahatsızlık uyandıran Yunanlı mülteciler ile ilgili takip edilen politika, Hükümetin mülteci meselesine yaklaşımı konusunda önemli bir örnektir. Türk hükümeti bir taraftan mültecilere karşı tedbirler alırken diğer taraftan bu kişilerin tüm ihtiyaçlarının karşılanması için de seferber olmuştu. Nitekim Türkiye, mülteciler ülkelerine dönene kadar da bu konuda üstlenmiş olduğu sorumluluğu sorunsuz bir şekilde yerine getirmişti.

Türk hükümeti, mülteciler ile ilgili politikalarını belirlerken Türk mültecilere doğal olarak daha farklı davranmıştı. Bu süreçte Türkler ülkeye hem daha kolay bir şekilde kabul edilmişler hem de Türklere diğer mültecilerden farklı olarak serbest dolaşım hakkı verilmişti. Hatta dileyen Türklere de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı verilmişti.

Türkiye Cumhuriyeti bu dönemde askeri mülteciler için de güvenli bir ülke idi. Savaşın seyrine göre ülkeye sığınan yabancı askerlerin durumu Hükümet tarafından yakından takip edilmiş ve bu kişilere nasıl muamele edileceği hakkında kararname hazırlanmıştı. Mülteci askerlerin masraflarının hükümet tarafından karşılanması ve bu kişilerin askeri mülteci kamplarına yerleştirilmeleri bu konuda alınan ilk tedbirlerdi.

Gözaltı kampları olarak da tanımlanan askeri mülteci kamplarının idaresi oldukça sıkı kurallara bağlanmıştı. Askerlerin üzerlerinde bulunabilecek paranın miktarından çalışabilecekleri işlere, kampların temizlik, iaşe ve sıhhi şartlarına kadar her şey yönetmeliklerle belirlenmişti. Savaş sona erdikten sonra askeri mülteci kampları kapatılmaya başlanmış ve geride kalan askerler Kastamonu Mülteci Misafirhanesi'ne nakledilmişlerdi.

Türkiye II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra az sayıda mülteciye ev sahipliği yapmaya devam etmişti. 1946 yılı itibari ile Türkiye'de 1221 mülteci bulunmaktaydı. Birleşmiş Milletler Arşivi'nde yer alan bir rapordan anlaşılacağı üzere bu mülteciler ülkelerine dönmeleri mümkün görülmeyen kimselerdi.

Türkiye savaş müddetince insani anlamda önemli bir sorumluluk üstlenmiş, içeride yaşadığı ekonomik ve siyasi sıkıntılara rağmen kendisine sığınan farklı milletlere mensup mültecileri korumayı başarmıştı. Tarih boyunca mazlum milletler için önemli bir sığınak olmuş olan Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonra da kendi ülkesinde zulüm gören masum insanları korumaya devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar ve Arşiv Belgeleri

CBA, 30.10.0.0- 124.882.4

CBA, 30.10.0.0- 117.812.5.

CBA, 30.10.0.0- 73.481.12

CBA, 30.18.1.2-96.72.3

CBA, 110.9.1.14- 1.0.42

CBA, 30.10.0.0- 55.367.2

CBA, 110.9.1-14-1.0.30

CBA, 1-0-32-110-9-1-14

CBA, 30.18.1.2-95.45.2

CBA, 30.18.1.1- 97.125.9

Resmi Gazete (1941). Sayı: 4887, 15 Ağustos.

Resmi Gazete (1934). Sayı: 2733, 21 Haziran.

TBMM Tutanak Dergisi (1951). Dönem: IX, Cilt: 9, Toplantı: 1, 101. Birleşim (18 Temmuz)

United Nation Archives (1949) Item S-1253-0000-0766-00001 - Turkey - Refugees In (1943-1949); erişim adresi: <https://search.archives.un.org/s-1253-0000-0766-00001>

Telif/ Tetkik Eserler

- ALİYEV, Şefahet (2024). Rusların Azerbaycan Türklerine kasıtlı Yaklaşımlarının Nedenleri. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 137-146.
- ARMAOĞLU, Fahir (1992). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt:1 (1914-1980)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- AYDIN, Mehmet Korkud (2017). *Dış Politika Ekseninde Türk Siyasi Hayatında İdeolojik Tartışmalar (1920-1950)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- AYDIN, Mehmet Korkud (2019). II. Dünya Savaşı'nda Türkistan Lejyonu: Kuruluşu, Faaliyetleri ve Türkiye'nin Yaklaşımları. *Tarih Okulu Dergisi*. Yıl 12, Sayı XLI. s.s. 621-663
- AYDIN, Mustafa (2002). "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye". *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Editör: Baskın Oran). İletişim Yayınları: İstanbul.
- BAHAR, İ. İzzet (2013). II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Yahudi Mülteci Sorununa Yaklaşımı. *Toplumsal Tarih*, 230, 22-28.
- ÇANAK, Erdem (2015). İkinci Dünya Savaşı Sırasında Balkanların İşgalinin Türkiye'ye Etkisi: Yahudi Mülteciler Meselesi. *Turkish Studies (International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*. Cilt:10, Sayı: 9, s.s.127-144
- ÇINAR, Burak (2014). "İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İki Cepheli Savaş Sorunu". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. Cilt: 10, Sayı: 20, ss. 149-197.
- ERGÜVEN, Nasih Sarp. Özturanlı Beyza (2013). Uluslararası Mülteci Hukuku. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62 (4), s.s. 1007- 1061.
- KARABULUT, Ümran (2022). İnsan Hakları Perspektifinden Göç ve Mültecilik: 1951 M Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Karşılaştırması. *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı:2. s.s. 903-923
- KEMALOĞU, Ayşegül İnginar (2022). Uluslararası Kurtarma ve Yardım Komitesi'nin (IRRC) Raporuna Göre II. Dünya Savaşı'nın Sona Ermesinin Ardından Türkiye'deki Mültecilerin Durumu. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2022;2 (26): 242-251
- KESER, Ulvi (2009). Arşiv Belgeleri Işığında İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'de Mülteciler ve Esirler Sorunu. *ÇTTAD*, VIII/18-19, (2009/Bahar-Güz), s.s.185-208.
- ÖZÇELİK, Mücahit (2010). İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(29), s.s. 253-269.
- SARISIR, Serdar (2010) II. Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu Sahillerine Sığınan Yunanlı Sivil Mülteciler. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010/ 27, s.s. 505-527.

ŞEHİTOĞLU, Mustafa (2021). İkinci Dünya Savaşında Türkiye-İran Sınırı ve Türkiye'ye Sığınan İranlı Askerler. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31/2, s.s. 839-850.

TEKİR, Süleyman (2019). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Sivil ve Askeri Mülteciler Meselesi. Kafkas Üniversitesi Sosya Bilimler Dergisi, Bahar 2019, Sayı: 23, s.s. 227- 256.

TEKİR, Süleyman. Şahin, Eda (2023). II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye Sığınan Mülteciler Ve Yunanistan'a Yapılan Kızılay Yardımları. *Belgi*, Sayı 26, (Yaz 2023/II), s.s. 107-125.

YAMAN, Ahmet Emin (2003). II. Dünya Savaşında Türkiye' de Askeri Mülteciler ve Gözaltı Kampları (1941-1942). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22(33). s.s. 143-166.

YILDIRIM, Hatice (2021). II. Dünya Savaşı Yıllarında Çorum'da Asker ve Sivil Mülteciler, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi (ATAD)*, Yıl: 2021, Sayı: 33, s.s. 213-243.